

СТАНИСЛАВ ЛЕМ

ФОРМУЛАТА НА ЛИМФАТЕР

Превод от полски: Георги Димитров Георгиев, 1969

chitanka.info

Уважаеми господине... един момент. Моля да ме извините за нахалството... да, знам... видът ми... но аз съм принуден да ви помоля... не, ах, не. Това е недоразумение. Вървял съм подир вас? Да. Вярно. От книжарницата, но само защото видях през витрината, че купихте „Биофизика“ и „Абстракти“... и когато седнахте тук, помислих, че ми се удава прекрасен случай... ако позволите, да ги прегледам... и едната, и другата. Но главно „Абстрактите“. За мен е извънредно важно, а аз не мога да си позволя... Това впрочем личи по вида ми, нали... Ще ги прегледам и веднага ще ви ги върна, няма да отнеме много време. Търся само едно... определено съобщение... Вие позволявате? Не знам как да ви благодаря... по-добре да изляза... идва келнерът и не бих искал... ще ги прелистя на улицата, ей там отсреща, виждате ли? Там има една пейка... и аз веднага... Какво казахте? Не, не бива... не трябва да ме каните... Наистина... Добре, добре, ще седна. Моля? Да, разбира се, кафе може. Каквото обичате, ако това е необходимо. О, не. Наистина не. Не съм гладен.

Може би лицето ми... Но то лъже. Мога ли да ги прегледам тук... макар да е неучтиво?... Благодаря. Това е последната книжка... Не, вече виждам, че в „Биофизика“ няма нищо. А тук... да, да... аха... Криспен-Новиков-Абдергартен-Сухима, странно вече втори път... ох!... Не.

Не е това. Няма нищо. Е, добре... Връщам ви ги с благодарност. Отново мога да бъда спокоен — за две седмици... Това е всичко. Моля, не ми обръщайте внимание... Кафето ли? Ах, да, кафето. Да, да. Сядам и ще мълча. Не бих искал да се натрапвам, нахалство от страна на такъв индивид като мене... моля?

Да, сигурно ви се вижда странно — такива интереси при такъв, хм, *exterieur*^[1]... но, за бога, само не това. Защо вие трябва да ми се извинявате? Много благодаря, не, предпочитам без захар. Навик ми е от ония години, когато още не бях толкова бърбив. Вие няма ли да ги четете? Знаете ли, аз мислех... Ах, това очакване в очите. Не, не в замяна. Нищо в замяна, ако позволите, разбира се, мога да ви разкажа. Няма от какво да се страхувам. Просяк, който чете „Биофизика“ и „Абстракти“. Забавно. Давам си сметка затова. Все още съм запазил чувството си за хумор от добрите стари времена. Прекрасно кафе. Изглежда се интересувам от биофизика ли? Всъщност не е точно така. Моите интереси... не знам, има ли смисъл... само да не си помислите,

че искам да ме молите. Какво? Вие ли? Вие ли публикувахте миналата година труда за комитантите на афинорите с многократна кривина? Не помня точно заглавието, но беше интересно. Съвсем различно в сравнение с Баум. Навремето Хелоуей се опитваше да постигне същото, но не успя. Пипкава работа са тия афинори... Вие знаете какво тресавище са неголономните системи... можеш да затънеш, в математиката е винаги така, когато се стремиш да я щурмуваш набързо, да хванеш бика за рогата... да. Отдавна вече трябваше да ви се представя. Лимфатер. Амон Лимфатер. Моля, не се учудвайте на моето разочарование. Аз не го крия, има ли смисъл? Случвало ми се е вече много пъти и все пак всеки път по нов начин... Това е малко... неприятно. Всичко ми е ясно... за последен път печатаха моя работа... преди двайсет години. Навярно тогава вие още... е, разбира се. Но все пак? На трийсет ли сте? Значи тогава сте били на десет: вашите интереси навярно са били насочени другаде... А после ли? Милостиви боже, виждам, че не настоявате. Вие сте деликатен, бих казал дори, че се стараете да се отнасяте към мен като към... колега. Ах, недейте! Аз не страдам от фалшив срам. Настоящето ми стига. Добре. Историята е толкова невероятна, че вие ще бъдете разочарован... защото е невъзможно да ми повярвате... не, невъзможно. Уверявам ви. Аз вече неведнъж съм я разказвал. И винаги съм отказвал да съобщя подробностите, които биха могли да докажат нейната правдивост. Защо? Ще разберете, когато чуете всичко. Но това е дълга история, извинете, аз ви предупредих. Вие сам поискахте. Започна преди близо трийсет години. Бях завършил университета и работех при професор Хааве. Вие сте чували, разбира се, за него. Беше знаменитост! Твърде разсъдлива знаменитост. Не обичаше да рискува. Никога не рискуваше. Наистина той ни позволяваше — аз бях негов асистент — да се занимаваме и с по нещо извън програмата, но по принцип... не! Нека това бъде само моята история. Разбира се, тя е свързана със съдбата на други хора, но аз имам склонност да бърбря, която на моите години трудно мога да контролирам. В края на краищата аз съм на шейсет, а изглеждам по-стар навярно и поради факта, че със собствените си ръце...

Inciřiam^[2]. И така, това беше през седемдесетте години. Работех при Хааве, но се интересувах от кибернетика. Сам знаете: най-вкусни изглеждат плодовете в чуждите градини. Кибернетиката ме

завладяваше все повече и повече. В края на краищата моят шеф не можа да понесе това. Не се учудвам. Тогава също не се учудих. Трябваше малко да се поблъскам и в края на краищата постъпих при Дайемон. Дайемон, за него навярно също сте чували, принадлежеше към школата на Мак Кълък. За съжаление той беше ужасно безапелационен. Великолепен математик, просто жонглираше с имагинерните пространства, на мен страшно ми харесваха неговите разсъждения. Имаше един забавен навик — да изревава крайния резултат като лъв... но това не е важно. При него работих една година, все четях и четях... на вас ви са известни тия неща: излезеше ли нова книга, нямах търпение да чакам да се получи в нашата библиотека, изтичвах и я купувах. Погълтах всичко. Всичко... Дайемон действително смяташе, че давам надежди... и така нататък. Имах едно добро качество, още тогава — феноменална памет. Знаете... мога и сега да ви изредя по години заглавията на всички трудове, публикувани от нашия институт в продължение на дванайсет години. Дори дипломните... Сега само помня, тогава запомнях. Това ми позволяваше да сравнявам различните теории и гледища — нали тогава в кибернетиката се водеше яростна свещена война и духовните деца на великия Норберт се нахвърляха едно върху друго така, че... Но мен ме глождеше някакъв червей... Ентусиазмът ми траеше един ден: което ме възхищаваше днес, утре почваше да ме тревожи. За какво става дума ли? Разбира се, за теорията за електронните мозъци... А, значи така? Ще бъда откровен: така дори е добре не трябва да се безпокоя прекалено много, че с някоя непредпазливо спомената подробност... ах, какво приказвате! Това би било оскърбление от моя страна. Не се страхувам от никакви... от никакъв плагиат, съвсем не, работата е много по-сериозна. Вие сам ще видите. Но аз все говоря със заобикалки. Наистина увод е необходим. И така: цялата теория за информацията се появи в главите на няколко души, едва ли не за няколко дни, отначало всичко изглеждаше сравнително просто — обратна връзка, хомеостаза, информация като противоположност на ентропията, — но скоро стана ясно, че това не може бързо да се подреди в система, че то е тресавище, математическо блато, дебри. Почнаха да възникват школи, практиката вървеше по своя път — строяха различни електронни машини за изчисления, за превеждане, машини, които се обучават, които играят шах... а теорията — и тя по

своя път, и скоро за инженера, който работеше с такива машини, беше вече трудно да намери общ език със специалиста по теория на информацията... Аз самият едва не затънах в тези нови отрасли на математиката, които никнеха като гъби след дъжд или по-скоро като нови инструменти в ръцете на касоразбивачи, които се опитват да отворят сейфа на тайната... но все пак това са прекрасни отрасли, нали? Можеш да имаш грозна жена или любима и да завиждаш на ония, които притежават красавици, но в края на краищата жената си е жена; затова пък хората, равнодушни към математиката, глухи към нея, винаги са ми се стрували инвалиди! Те са по-бедни с цял свят — и то какъв свят! Дори не се досещат, че той съществува! Математическото построение е безмерност, то води накъдето си иска, човек сякаш го създава, а всъщност открива изпратената кой знае къде Платонова идея, възторг и бездна, защото най-често тя не води никъде... Един прекрасен ден аз си казах: достатъчно. Всичко това е великолепно, но на мен не ми е нужно великолепие, аз трябва да почна от самото начало, трябва да стигна до всичко сам, абсолютно сам, все едно, че на света никога не е имало никакъв Винер, Нойман, Мак Кълък... И ето че ден след ден разчистих библиотеката си, разчистих я свирепо, записах се за лекциите на професор Хайат и се захех да изучавам неврологията на животните. Знаете, от мекотелите, от безгръбначните, от самото начало... Ужасно занимание; защото всичко това всъщност са описания — тези нещастни биолози и зоолози действително нищо не разбират. Установих го много лесно. А когато след две години тежък труд стигнахме до структурата на човешкия мозък, идеше ми да се смея. Наистина: гледах всички тези работи и фотограмите на Рамон-и-Кахал, тези потъмнели като сребро разклонения на невроните на кората... дендритите на мозъка, красиви като черни дантели... и разрезите на мозъка, те бяха хиляди, някои от тях стари, още от атласите на Вилигер, и ви казвам: смеех се! Та те са били поети, тези анатоми, чуйте само как наричаха участъците на мозъка, чиито предназначения изобщо не разбираха: рог на хипокампуса, рог на Амон... пирамидални тела...

На пръв поглед това няма нищо общо с моя разказ. Но само на пръв поглед, защото, видите ли, ако не ме учудваха много неща, които абсолютно не учудваха... Дори не привличах вниманието на другите... ако не беше така, сигурно щях да бъда сега склеротичен професор и

щях да имам около двеста труда, за които никой не си спомня — а така...

Става дума за така нареченото озарение свише. Как ми хрумна това, нямам представа. Инстинктивно — дълги години, може би винаги — всички си представяха, че съществува... че може да се има предвид само един тип, един вид мозък — такъв, с какъвто природата е снабдила човека. Нали homo^[3] е толкова умно, висше същество, първото сред висшите, господар и цар на творението... Да. И затова моделите — и математическите, на книга — на Рашевски — и електронните — на Грей Уолтър — всичко това възникна *sub summis auspiciis*^[4] на човешкия мозък — тази недостижима, най-съвършена невронна машина за мислене. И просто учените се зальгваха, че ако успеят някога да създадат техническия мозък, който ще може да съперничи с човешкия, това ще бъде, разбира се, само защото конструктивно той ще бъде абсолютно подобен на човешкия.

Една минута непредубедено размишление разкрива безграничната наивност на този възглед. „Що е слон?“ — опитали една мравка, която никога не била виждала слон. „Това е много, много голяма мравка“ — отговорила тя... Какво казахте? И сега ли? Знам, това все още е догма, всички продължават да разсъждават така, затова именно Корвайс не се съгласи да публикува своя труд — за щастие не се съгласи. Говоря така сега, но тогава — тогава, разбира се, бях въвн от себе си от яд... ех! Е, вие разбирате. Още малко търпение. И така, озарение свише... Върнах се към птиците. Това трябва да ви кажа, е много интересна история. Знаете ли? Еволюцията е вървяла по различни пътища, защото е сляпа, тя е сляп скулптор, който не вижда собствените си творения и не знае — и откъде ли може да знае? — какво ще стане с тях по-нататък. Образно казано, извършвайки непрестанните си опити, природата сякаш непрекъснато се е озовавала в задънена улица и тогава чисто и просто е оставяла там своите незрели създания, несполучливите резултати от експериментите, на които не е останало нищо друго освен търпение: предстояло им е да вегетират стотици милиони години... а самата природа се е залавяла с нови. Човекът е човек благодарение на така наречения нов мозък, неоенцефалон, но и той има и това, което служи за мозък на птиците — стриатум; у него той е вкаран навътре, притиснат от този голям шлем, от този покриващ всичко плащ на нашата гордост и слава —

кората на мозъка... Може би говоря малко подигравателно, кой знай защо. И така: птици и насекоми, насекоми и птици — това не ми даваше покой. Защо еволюцията се е спънала? В какво се е спънала? Защо няма разумни птици, мислещи мравки? А много е вероятно... знаете ли, достатъчно е само да се разсъди: ако насекомите бяха отишли в своето развитие по-далеко, пред тях човекът нямаше да струва и пет пари, щеше да бъде безпомощен, нямаше да издържи конкуренцията — в никакъв случай! Защо ли? Ами, разбира се! Защото птиците и насекомите наистина в различна степен се явяват на света с готови знания, такива, които им са нужни, разбира се, повече не им трябва. Те не трябва да учат почти нищо, а ние? Ние губим половината си живот да учим, за да се убедим през втората половина, че три четвърти от това, с което сме си натъпкали главата, е безполезен баласт. Представете ли си какво би било, ако детето на Хайат или на Айнщайн можеше да се появи на света с познанията, наследени от баща си? Но то е глупаво като всяко новородено. Учението ли? Пластичността на човешкия разум? Знаете, аз също вярвах в тия неща. Нищо чудно. Ако още от училищната скамейка ти повтарят безкрайно аксиомата: човекът е човек именно защото се появява на света като бял лист и трябва да се учи дори да ходи, дори да хваща предметите с ръка; че в това се състои неговата сила, отлика, превъзходството, източник на мощ, а не на слабост, а наоколо си виждаш величието на цивилизацията — ти вярваш в това, приемаш го за очевидна истина, по която няма смисъл да спориш.

Но моите мисли непрекъснато се връщаха към птиците и насекомите. Как става това — как унаследяват готовите знания, които се предават от поколение на поколение? Известно беше само едно. Птиците всъщност нямат кора, т.е. кората не играе голяма роля в тяхната неврофизиология, а в насекомите тя изобщо липсва — и ето че насекомите се появяват на света с почти пълен запас от знанията, необходими им за живота, а птиците — със значителна част от тези знания. От това следва, че кората е истинската причина за учението — тази... Тази пречка по пътя към величието. Защото в противен случай знанията биха се натрупвали така, че праправнукът на един Леонардо да Винчи би станал мислител, в сравнение с когото Нютон или Айнщайн биха изглеждали кретени! Извинете. Увлякох се. И така, насекомите и птиците. Птиците. Тук въпросът беше ясен. Както е

известно, те са произлезли от гущерите и следователно са могли да развиват само онзи план, онази конструктивна предпоставка, която се е съдържала в гущерите: архистриатум, палидум — тези части на мозъка са били вече дадени, птиците всъщност не са имали никакви перспективи и преди още първата от тях да се е издигнала във въздуха, работата била проиграна. Решението било компромисно: малко нервни ядра, малко кора — нито едното, нито другото, компромисите никъде не се възнаграждат, в еволюцията също. При насекомите работата била друга. Те са имали шансове: симетрична, паралелна структура на нервната система, двойките коремни ганглии... чиито рудименти сме наследили ние. Това наследство не само е загубено, но и преобразувано. Какво регулират те в нас ли? Функционирането на нашите тънки черва! Но — моля ви, обърнете внимание! — те умеят това от самото раждане; симпатичната и парасимпатичната система от самото начало знаят как да регулират работата на сърцето, на вътрешните органи; да, вегетативната система ги умее тия работи, тя е умна от рождение! И никой не се е замислял над това, нали?... Така си е — така трябва да бъде, ако поколенията се появяват и изчезват, заслепени от вярата в своето фалшиво съвършенство. Добре, но какво е станало с тях — с насекомите? Защо така страшно са замръзнали, откъде този паралич на развитието и внезапният край, който е настъпил преди близо един милиард години и завинаги ги е спрял в тяхното развитие, но не е бил достатъчно мощен, за да ги унищожи? Е, не е толкоз сложно! Случайност е убила техните възможности. Абсолютна най-глупава случайност... Работата е там, че насекомите произхождат от първичнотрахеите. А първичнотрахеите са излезли от океана на брега с вече формирана дихателна система, еволюцията не може като инженер, недоволен от своето решение, да разглоби машината на части, да направи нов чертеж и отново да сглоби механизма. Еволюцията е неспособна на такова нещо. Нейното творчество се изразява само в поправки, усъвършенствувания, дострояване... Една от тях е кората на мозъка... Трахеите — ето кое било проклятието на насекомите! Те нямали бели дробове, имали трахеи и затова не могли да развият активно включващ се дихателен апарат, разбирате ли? Защото трахеите представляват просто система от тръбички, които са отворени на повърхността на тялото и могат да дадат на организма едва онова количество кислород, което само

минава през отворието... Ето защо. Впрочем това, разбира се, съвсем не е мое откритие. Но за това се говори неясно: било неосъществено. Факторът, благодарение на който е бил зачеркнат от списъка най-опасният съперник на човека... О, докъде може да доведе слепотата! Ако тялото надвиши определени поддаващи се на точно изчисление размери, трахеите вече няма да могат да му доставят необходимото количество въздух. Организмът ще почне да се задушава. Еволюцията — разбира се! — взела мерки: насекомите останали малки. Какво? Огромните пеперуди от мезозойската ера ли? Твърде ярък пример за математическата зависимост... за непосредственото влияние на най-простите закони на физиката върху жизнените процеси... Количеството кислород, което попада в организма през трахеите, се определя не само от диаметъра на трахеите, но и от скоростта на конвекцията... а тя на свой ред — от температурата; така че в мезозойската ера, през времето на голямото затопляне, когато палми и лиани изпълнили дори околностите на Гренландия, в тропическия климат възникнали големи колкото човешка длан пеперуди... Но това са били ефемериди и те загинали още при първото застудяване, през първата редица по-малко горещи, дъждовни години... Впрочем и днес най-големите насекоми се срещат в тропиците... но и те са малки организми; дори най-големите между тях са дребосъчета в сравнение със средното четирикрако гръбначно... нищожни размери на нервната система, нищо не е можело да се направи, еволюцията е била безсилна.

Първата ми мисъл беше да построя електронен мозък по схемата на нервната система на насекомо... на кое? Например на мравката. Но веднага съобразих, че е глупаво, че се каня да тръгна по пътя на най-малкото съпротивление. Защо аз, конструкторът, трябва да повтарям грешките на еволюцията? Отново се заех с фундаменталния проблем: обучението. Учат ли се мравките? Разбира се, да: у тях могат да се изработват условни рефлексии, това е общоизвестно. Но аз мислех за съвсем друго нещо. Не за знанията, които те наследяват от своите прадеди, не, а вършат ли мравките такива действия, на които родителите не са можели да ги обучат и които те все пак могат да вършат без всякакво обучение! Как ме гледате... Да, знам. Думите ми почват да избиват на лудост, нали? На някаква мистика? Откровение, което мравките са могли да получат? Априорно знание за света? Но това е само уводът. В книгите, в специалната литература изобщо

нямаше отговор на подобен въпрос, защото никой нормален човек не го беше поставял, нито би се осмелил да го постави. Какво да правя? В края на краищата не можех да стана мирмеколог, само за да отговоря на този единствен предварителен въпрос. Наистина той решаваше съдбата на цялата ми концепция, но мирмекологията е обширна дисциплина, трябваше отново да загубя три-четири години; чувствувах, че не мога да си позволя такова нещо. Знаете ли какво направих? Отидох при Шентарл. Разбира се, голямо име! За вас това е каменен монумент, но той и тогава, през младите ми години, беше легенда! Професорът се беше пенсионира; не преподаваше от четири години и беше тежко болен. Левкемия. Продължаваха му живота всеки месец, но бездруго беше ясно, че краят му приближава. Аз се пристраших. Телефонирах му... ще ви кажа откровенно, щях да му телефонирам дори вече да агонизираше. Толкова безмилостна, толкова самоуверена е само младостта. Аз, абсолютно никому неизвестно пале, го помолих да разговаря с мен. Той ме покани, определи ми ден и час.

Лежеше в кревата, който беше поставен пред шкафовете с книгите, а над него беше закрепено по особен начин огледало и механично приспособление, нещо като дълги щипци, за да може, без да става, да си издърпва от полиците всяка книга, която поиска. Щом влязох и поздравих, и погледнах тези тонове — видях и Шенон, и Мак Кей, и Артър Рубинщайн, същият, сътрудника на Винер — разбрах, че това е човекът, който ми е нужен. Мирмеколог, който знаеше цялата теория на информацията — прекрасно, нали?

Той ми каза без предисловия, че е много слаб и че от време на време губи съзнание, затова предварително ми се извинява, а ако се наложи да повторя нещо, ще ми даде знак. Покани ме също да му изложя веднага същността на работата, тъй като не знае дали днес ще бъде дълго в съзнание.

И аз направо изстрелях изведнъж всичките си патрони, бях на двайсет и седем години, можете да си представите как говорех! Когато във веригата на логическите разсъждения липсваше някое звено, заместваше го страстността. Казах му всичко, каквото мислех за човешкия мозък, не така както на вас — уверявам ви, че не подбирах думите! За пътищата на палидума и стриатума, за палеонцефалона, за коремните ганглии на насекомите, за птиците и мравките, докато стигнах до злополучния въпрос: знаят ли мравките нещо, което не са

учили и което несъмнено не им е било завещано от техните прадеди? Знае ли той случай, който да потвърждава това? Вижда ли е нещо подобно през осемдесетгодишния си живот, през шейсетгодишната си научна дейност? Има ли поне някакъв шанс, макар и един на хиляда.

А когато прекъснах речта си сякаш по средата, без да си давам сметка, че това е вече краят на моите разсъждения, защото не бях подготвил никакво заключение, не обръщайки каквото и да било внимание на формата, и задъхан, ту зачервявайки се, ту побледнявайки, изведнъж почувствувах слабост и — за пръв път — страх, Шентарл отвори очи — докато говорех, те бяха затворени — и каза:

— Жалко, че не съм на трийсет години.

Аз чаках, а той пак затвори очи и проговори едва след известно време:

— Лимфатер, вие искате добросъвестен, искрен отговор, нали?

— Да — казах аз.

— Чували ли сте някога за Акантис рубра?

— Вилинсоаниа? — попитах аз. — Да, чувал съм: това е червена мравка от басейна на Амазонка...

— А! Значи сте чували!? — каза той с такъв тон, сякаш от раменете му се смъкнаха двайсетина години. — Значи сте чу вали за нея? Тогава защо мъчите стареца със своите въпроси?

— Но, господин професоре, това, което Самер и Вилинсон публикуваха в алманаха, беше посрещнато със съкрушителна критика...

— Лесно обяснимо е — каза той. — Как можеше да бъде другояче? Погледнете, Лимфатер... — той посочи със своите щипци шестте черни тома на една своя монография.

— Ако можех — каза той, — бих се заел с това... Когато започнах, нямаше никаква теория за информацията, никой не беше чувал за обратна връзка, повечето биолози смятаха Волтера за безвреден безумец, а за мирмеколога беше достатъчно да знае четирите аритметични действия... Това дребосъче на Вилинсон е много интересно насекомо, колега Лимфатер. Знаете ли как е било? Не ли? Вилинсон карал със себе си живи екземпляри; когато джипката му попаднала в една цепнатина между скалите, те плъзнали по всички посоки и там — на каменистото плато — веднага се заловили за работа

така, сякаш цял живот са живели сред скали, а това са мравки от бреговете на Амазонка, които никога не напущат зоната на джунглите!

— Е, да — казах аз. — Но Лорето твърди, че оттук следва само изводът за планинския им произход: техните прадеди са обитавали пустинни местности и...

— Лорето е магаре — спокойно отговори старецът и вие трябва да знаете това, Лимфатер. Научната литература в наши дни е толкова обширна, че дори в своята област не можеш да прочетеш всичко, което са написали твоите колеги. „Абстрактите“ ли? Не ми говорете за „Абстрактите“! Тези анотации нямат никаква стойност и знаете ли защо? Защото по тях не личи що за човек е писал работата. Във физиката и математиката няма такова значение, но при нас... хвърлете само поглед върху кого да било статия на Лорето и като прочетете три фрази, ще разберете с кого имате работа. Нито една фраза, която... но да не се впускаме в подробности. Моето мнение значи ли нещо за вас?

— Да — отговорих аз.

— Тогава ето какво. Акантис никога не са живели в планини. Разбирате ли? Лорето прави това, което хората на неговото равнище правят винаги в подобни ситуации: опитва се да защитава ортодоксалното гледище. Добре, откъде тогава тази малка Акантис е узнала, че единствената ѝ плячка сред скалите може да бъде Кватроцентикс епрантисиака и че трябва да ходи на лов за нея, като я издебне из цепнатините? Да не би да го е прочела в моите книги или пък Вилинсон ѝ го е съобщил! Това е и отговорът на вашия въпрос. Имате ли да питате още нещо?

— Не — казах аз. — Но се чувствавам длъжен... бих искал да ви обясня, господин професоре, защо зададох този въпрос. Аз не съм и нямам намерение да ставам мирмеколог. Това е само аргумент в полза на една теза...

И аз му разказах всичко. Това, което знаех. И това, за което се досещах и което още не знаех. Когато свърших, той изглеждаше много уморен. Почна да диша дълбоко и бавно. Станах да си вървя.

— Почакайте — каза той. — Все ще мога някак си да изтръгна от себе си още няколко думи. Да... Това, което ми раз казахте, Лимфатер, може да бъде достатъчно основание да ви изгонят от университета. Това е така. Но то е прекалено малко, за да постигнете нещо сам. Кой ви помага? При кого работите?

— Засега при никого — отговорих аз. — Тези теоретически изследвания... аз сам, господин професоре... но имам намерение да отида при Ван Галис, той...

— Знам. Построил е машина, която се учи, за която трябва да получи Нобелова премия и вероятно ще получи. Интересен човек сте вие, Лимфатер. Какво ще направи според вас Ван Галис? Ще разруши машината, върху която се е блъскал десет години, и ще ви издигне паметник от нейните отломки?

— Ван Галис има глава, каквато малко хора имат — отговорих аз. — Ако той не разбере величието на тази задача, то кой тогава?...

— Вие сте дете, Лимфатер. Отдавна ли работите в тази катедра?

— Трета година.

— Ето, виждате ли. Трета година, а не забелязвате, че това са джунгли и че там действа законът на джунглите. Ван Галис има своя теория и машина, която потвърждава тази теория. Вие ще отидете и ще му обясните, че той е загубил десет години за глупости, че този път не води никъде, че по такъв начин могат да се конструират най-много електронни кретени — така казвате вие, напи?

— Да.

— Точно така. Тогава какво очаквате?

— Господин професоре, в третия том на своята монография вие сам пишете, че съществуват само два вида поведение на мравките: наследено и заучено — казах аз, — но днес чух от вас нещо друго. Значи вие сте променили мнението си. Ван Галис може също...

— Не — отговори той. — Не, Лимфатер. Но вие сте непоправим. Виждам това. Нещо пречи ли на вашата работа? Жени? Пари? Мисли за кариера?

Аз поклатих глава.

— Аха. Не ви интересува нищо освен вашата работа. Така ли?

— Да.

— Сега си вървете вече, Лимфатер. И, моля ви, съобщете ми какво е станало с Ван Галис. Най-добре ми позвънете.

Благодарих му както можах и си тръгнах.

Три седмици работих изобщо без прекъсване. Беше ваканция и можех да разполагам с времето си както искам. И ще ви кажа: използвах го напълно. Двата купа книги, които ми бяха донесли по

съставен от мен списък, лежаха единият отляво, другият отдясно — прочетените и тия, които чакаха реда си.

Моите разсъждения изглеждаха така: априорно знание? Не. Без помощта на сетивните органи? Но по какъв начин?

Nihil est in intellectu^[5]... Вие знаете това. Но от друга страна — тези мравки... Къде се крие обяснението, дявол да го вземе? Може би нервната им система е способна за миг или за няколко секунди — което практически е едно и също — да създаде модел на новата външна ситуация и да се приспособи към нея? Ясно ли се изразявам? Не съм сигурен в това. Нашият мозък винаги конструира схеми на събитията; природните закони, които откриваме, са също такива схеми; а ако някой мисли например кого обича, на кого завижда, кого мрази, всъщност е пак схема. Разликата е само в степента на абстрахирането, на обобщението. Но преди всичко трябва да узнаем фактите, т.е. да видим, да чуем — но как, без помощта на сетивните органи?

Малката мравка, изглежда, може да прави това. Добре, мислех си аз, ако е така, защо тогава ние, хората, нямаме такава способност? Еволюцията е извоювала милиони решения и не е приложила само едно, най-съвършеното. Как е станало това?

И тогава се залових за работа, за да си изясня този въпрос. Помислих си: трябва да е нещо такова... конструкция... такъв тип, такъв вид нервна система, че еволюцията по никакъв начин не е можела да го създаде.

Орехът беше костелив. Трябваше да измисля това, което не бе успяла да направи еволюцията. Не се ли досещате какво именно? Ами че тя не е създала много неща, които е създал човекът. Например колелото. Никое животно не се движи на колела. Да, знам, че звучи смешно, но може да се помисли и по това. Защо еволюцията не е създала колела? Отговорът е прост. Наистина е прост. Тя не може да създава органи, които са абсолютно безполезни в зародиш. Преди да стане опора при летенето, крилото е било крайник, лапа, перка. То се е преобразувало и известно време е служело и на двете цели едновременно. После напълно се е специализирало в новото направление. Същото е с всеки орган. А колелото не може да възникне в зародишно състояние — или го има, или го няма. Дори най-малкото колело е все пак колело: то трябва да има ос, спици, обръч — няма

нищо междинно. Ето защо по този пункт имаме пауза, цензура в еволюцията.

Ами нервната система? Разсъждавах така: Трябва да има нещо аналогично на колелото — разбира се, аналогията трябва да се схваща широко. Нещо, което е можело да възникне само чрез скок. Изведнъж. По принципа: всичко или нищо.

Но съществуваха мравките. В тях имаше някакъв зародиш на това — нещо, някаква частица от такива възможности. Какво можеше да бъде то? Започнах да изучавам схемата на тяхната нервна система, но тя изглеждаше така, както и при всички мравки. Никаква разлика. Значи на друго равнище, помислих си аз. Може би на биохимично? Това не беше много приемливо за мен, но аз продължавах да търся. И намерих. У Вилинсон. Той беше твърде добросъвестен мирмеколог. Коремните ганглии на Акантис съдържаха една интересна химична субстанция, която не може да се открие в другите мравки, нито в които и да било други животински или растителни организми; акантоидин — така я бе нарекъл той. Представлява съединение на белтъка с нуклеиновите киселини и в него има още една молекула, която не бяха проумели докрай — известна беше само империчната ѝ формула, което не представляваше никаква стойност. Не узнах нищо и заряха работата. Ако построях модел, електронен модел, който да проявява такива способности като мравката, това щеше да вдигне много шум, но в края на краищата щеше да има значение само като куриоз; и аз си казах: не. Ако кантис е притежавала такава способност — в зародишна или зачатъчна форма, тя е щяла да се развие и да сложи началото на действително свършена нервна система, но Акантис е спряла в своето развитие преди стотици милиони години. Значи нейната тайна е само жалък остатък, биологически безполезна и външно многообещаваща случайност, в противен случай еволюцията нямаше да я пренебрегне! Значи тя не ми вършеше работа. Напротив, ако успея да отгатна как трябва да бъде устроен моят неизвестен дяволски мозък, този *apparatus universalis Limphateri*^[6], тази *machina omnipotens*^[7], тази *ens spontanea*^[8], тогава сигурно, навярно покрай другото, сякаш без да искам, да узная какво е станало с мравката. Но не другояче. И аз вложих кръст на моя малък червен водач в мрака на неизвестността.

И така, трябваше да подходя от друга страна. От каква? Залових се за един много стар, не особено обичан от науката, и в този смисъл

много непривичен проблем: парапсихологическите явления. Налагаше се от само себе си. Телепатия, телекинеза, предсказване на бъдещето, четене на мисли; прочетох цялата литература и пред мен се ширна океан от неувереност. Вие навярно знаете как стои въпросът с тези явления. Деветдесет и пет процента истерия, мошеничество, самохвалство, замъгляване на мозъците, четири процента съмнителни факти, които те карат обаче да се замислиш, и най-послед един процент, с който не знаеш какво да правиш. Дявол да го вземе, мислех си аз, в нас, хората, също трябва да има нещо такова. Някаква отломка, последната следа на този неизползван от еволюцията шанс, който е общ за нас и малките червени мравки; и това е източникът на тайнствените явления, които науката така не обича. Какво казахте? Как съм си я представял тази... тази машина на Лимфатер? Това трябва да бъде мъдрец — система, която, още започвайки да функционира, би знаела всичко, би била изпълнена със знания... С какви ли? С всякакви. Биология, физика, автоматика, всичко за хората, за звездите... Звучи като приказка, нали? А знаете ли какво ми се струва? Нужно беше само едно: да повярвам, че такова нещо... такава машина е възможна. Много често нощем ми се струва, че от размишления пред невидимата, непроницаемата, несъкрушима стена, черепът ми ще се пръсне. Да, не знаех нищо, не знаех...

Съставих следната схема: какво не е могла еволюцията?

Варианти на отговори: не е могла да създаде система, която 1) функционира не във водно-колоидална среда (защото и мравките, и ние, и всичко живо представлява определено количество белтък във вода); 2) функционира само при много висока или много ниска температура; 3) функционира въз основа на ядрени процеси (атомна енергия, превръщане на елементите и т.н.).

Тук се спрях. Нощем работех върху схемата. Денем правех дълги разходки, а в главата ми се въртеше и бушуваше вихър от въпроси без отговори. Най-послед си казах: тези феномени, които аз наричам извън сетивни, не се наблюдават във всички хора, а само в малцина. И дори при тях — само понякога. Не винаги. Те не могат да ги контролират. Не са властни над тях. Нещо повече, никой, дори най-блестящият медиум, най-прославеният телепат не знае дали ще успее да отгатне мислите на друг човек, да види рисунката на лист в запечатан плик, или това, което приема за разгадка, е най-пълно фиаско. И така, каква е

честотата на това явление сред хората и каква е честотата на успехите на едно и също лице, което притежава подобна дарба?

А сега мравката. Моята Акантис. Как стои работата с нея? И аз веднага писах на Вилинсон — молих го да ми отговори на въпроса: всички мравки ли са почнали да правят на платото капани за Кватроцентикс епрантисиака, или само някои? И ако някои, какъв процент от общия брой? Вилинсон — ето какво се казва пълна сполука! — ми отговори след една седмица: 1) не, не всички мравки; 2) процентът на мравките, които са правели капани, е много малък. От 0,2 до 0,4 процента. Практически една мравка на двеста. Той можел да наблюдава това само защото карал със себе си цял изкуствен мравуняк собствена конструкция — хиляди екземпляри. За точността на съобщените цифри не гарантираше. Те имали само ориентировъчен характер. Експеримента, който първоначално станал съвсем случайно, той повторил два пъти. Резултатът бил винаги един и същ. Това било всичко.

Как се нахвърлих върху статистическите данни, отнасящи се до парапсихологията! Хукнах към библиотеката, сякаш ме гонеха. При хората разсейването беше по-голямо. От няколко хилядни до една десета на сто, защото при хората подобни явления могат да се установят по-трудно. Мравката или прави капани за Кватроцентикс, или не. А телепатичните и други подобни способности се проявяват само в една или друга степен. У един човек на сто могат да се открият известни следи на такава способност, но феноменален телепат трябва да се търси между десетки хиляди. Почнах да си съставям таблица на честотата, два паралелни реда: честота на извънсетивните явления в обикновеното население на Земята и честота на успехите на особено надарените индивиди. Но, знаете, всичко беше дяволски неустойчиво. Скоро открих, че колкото повече се стремя към точност, толкова по-съмнителни резултати се получават: те можеха да се тълкуват и така, и така, различна е била техниката на експериментите, различни са били и експериментаторите — с една дума, разбрах, че щом работата е тръгнала натам, трябва сам да се заема с тези неща, сам да изследвам и явленията, и хората. Разбира се, съзнавах, че е безсмислено. Задоволих се с факта, че и при мравките, и при човека подобни случаи са по-малко от един процент. Но аз вече разбрах защо еволюцията не се е осмелила на това. Способност, която организъмът проявява само в един

случай от двеста или триста, не струва нищо от гледна точка на приспособимостта; еволюцията, знаете, не се наслаждава на ефектните резултати, ако са редки, макар и да са великолепни — нейната цел е запазването на вида и затова тя винаги избира най-сигурния път.

Значи сега въпросът гласеше така: защо тази ненормална способност се проявява у толкова различни организми като човека и мравката с почти еднаква честота, по-точно рядкост, по каква причина този феномен не е могъл да бъде биологически „сгъстен“?

С други думи, аз се върнах към моята схема, към моите три въпроса. Там, в трите пункта, се криеше решението на целия проблем, само че аз не знаех това. Един след друг отхвърлях пунктовете: първия — защото явлението, макар и рядко, се наблюдаваше само у живи организми, значи можеше да става само във водно-колоидна среда. Третия — по същата причина: радиоактивни явления не са включени в жизнения процес нито на мравката, нито на човека. Оставаше само вторият пункт: много високи или много ниски температури.

Велики боже, помислих си аз, ами че това е елементарно нещо. Всяка реакция, която зависи от температурата, има свой оптимум, но става и при други температури. При температура от неколкостотин градуса водородът се съединява с кислорода стремително, но реакцията се извършва и при стайна температура, само че може да трае векове. Еволюцията го знае много добре. Тя съединява например водорода с кислорода при стайна температура и постига това бързо, защото използва още една от своите гениални уловки: катализаторите. И така, пак узнах нещо: че тази реакция, основата на феномена, не се поддава на катализа. Вие разбирате, че ако се поддаваше, еволюцията незабавно щеше да се възползува от нея.

Забелязахте ли вече какъв забавен характер имаха моите натрупвани крачка по крачка познания? Негативен: последователно узнавах какво не е това, което търсех. Но като изключим само една догадка след друга, аз стеснявах кръга на мрака.

Залових се за физикохимия. Кои реакции са нечувствителни към катализатори? Отговорът беше кратък: такива няма. В сферата на биохимията също. Беше жесток удар. Не можех да получа никаква помощ от книгите, бях изправен сам пред невъзможността и трябваше да я победя. Но продължавах да чувствавам, че проблемът за температурата е върна следа. Отново писах на Вилинсон, питайки го

не е ли открил връзката между това явление и температурата. Той беше гений на наблюдателността наистина. Отговори ми, че, разбира се, е открил такава връзка. На онова плато той прекарал около един месец. Накрая температурата почнала да пада през деня на четиринайсет градуса — духал вятър от планините. Преди това било неопишимо горещо — около петдесет градуса на сянка. Когато горещината намалела, мравките наистина запазили своята активност и подвижност, но престанали да правят капани за Кватроцентикс. Връзката с температурата беше ясна; оставаше едно затруднение: човекът. При температура той би трябвало да проявява тази способност в по-висока степен, но такава неща не се наблюдаваше. И тогава ме поразил една мисъл, от която едва не закрещях с цял глас: птиците! Птиците, при които температурата на тялото достига обикновено около четиридесет градуса и които проявяват поразителната способност да се ориентират при полет дори нощем, при беззвездно небе. Добре известна е загадката на „инстинкта“, който напролет ги води от юг в родните краища. Разбира се, казах си аз, това е то!

А човек с треска? Но нали, когато температурата достигне 40–41 градуса, човек обикновено губи съзнание и почва да бълнува? Дали той проявява в това състояние телепатични способности, или не, ние не знаем, тогава с него не може да се установи контакт, най-после халюцинацията задушават тези способности.

Аз сам бях като в треска. Усещах тайната вече толкова близка и нищо друго не ме интересуваше. Цялото здание, което бях построил, се състоеше от изключения, отрицания, мъгляви догадки — при делови подход беше една фантазмагория и нищо повече. Но същевременно — мога да ви кажа и това — всички данни ми бяха вече в ръцете. Разполагах с всички елементи, само че не можех да ги подредя правилно, или по-точно — виждах ги някак поотделно. Мисълта, че няма реакции, които не се поддават на катализа, се въртеше в главата ми като нажежен гвоздей. Отидох при Маколей, този знаменит химик, и го помолих, да, помолих го, да ми назове една не поддаваща се на катализа реакция; в края на краищата ме взе за луд, изложих се на страшни подигравки, но ми беше безразлично. Не ми даде нито един шанс; идеше ми да се нахвърля върху него с юмруци, сякаш той беше виновен, сякаш той от злорадство...

Но това няма значение: по онова време направих много безразсъдни постъпки, така че основателно заслужих репутацията на луд. Наистина бях луд, уверявам ви, защото като слепец, повтарям — като слепец, отминавах нещо елементарно, очевидно; държах се упорито като магаре за проблема на катализата, сякаш бях забравил, че се отнася за мравки, за хора, т.е. — за живи организми. Те проявяваха тази слабост в изключителни случаи, необикновено рядко. Защо еволюцията не се е опитала да кондензира феномена? Единственият отговор, който виждах, беше: защото явлението не се поддава на катализа. Но това не беше вярно. То се поддаваше и още как.

Как ме гледате... И така, грешка на еволюцията? Недоглеждане? Не. Еволюцията не пропуска нито един шанс. Но нейната цел е животът. Пет думи, разбирате ли, пет думи ми отвориха очите за тази най-голяма от всички тайни на вселената. Страхувам се да ви кажа. Не, ще ви кажа. Но това ще бъде вече всичко. Катализата на тази реакция води до денатурация. Разбирате ли? Да я катализирате, т.е. да направите явлението често извършващо се бързо и точно — значи да доведете до свиване на белтъка. Да предизвикате смърт. А може ли еволюцията да убива собствените си създания? Някога, преди милиони години, през време на един от своите хиляди експерименти тя тръгнала по този път. Това е било още преди появата на птиците. Не се ли досещате? Наистина ли? Гущерите! Мезозойската ера. Те загинали именно затова, оттук потресавачите хекатомби, над които до ден-днешен си блъскат главите палеонтолозите. Гущерите — прадедите на птиците — тръгнали по този път. Аз говорих за задънените улици на еволюцията, помните ли? Ако в такава задънена улица се озове цял вид, няма връщане назад. Той трябва да загине, да изчезне до последния екземпляр. Не ме разбирайте погрешно. Не казвам, че всички стегозаври, циплодоки, ихтиорнисии са станали мъдреци на царството на гущерите и веднага след това са измрели. Не, защото оптимумът на реакцията, онзи оптимум, който в деветдесет случая от сто обуславя нейното възникване и развитие, се намира вече извън границите на живота. В сферата на смъртта. Това значи, че реакцията трябва да става в денатуриран, мъртъв белтък, което, разбира се, е невъзможно. Предполагам, че мезозойските гущери, тези колоси с микроскопични мозъци, са притежавали черти на поведение, по принцип сходни с поведението на Акантис, но при тях се е проявявало

много по-често. Това е всичко. Извънредната скорост и простота на подобен вид ориентация, когато животното веднага „схваща“ обстановката без помощта на сетивните органи и може моментално да се приспособи към нея, е въвлякла всички обитатели на мезозойската ера в страшен капан; представлявало нещо като фуния със стесняващи се стени — на дъното ѝ дебнела смъртта. Колкото по-мълниеносно, по-изправно е действувал удивителният колоидален механизъм, който достига най-голяма точност тогава, когато белтъкът се свива, превръщайки се в желе, толкова по-близо са били до своята гибел тези нещастни маси от месо. Тайната им се разпаднала и превърнала в прах заедно с телата им, защото какво намираме днес във вкаменените пластове на карбона или триасовия период? Вкаменени пищялни кости и рогати черепи, неспособни да ни разкажат каквото и да било за химизма на мозъците, които са се съдържали в тях. Така че останала само една-единствена следа — клеймото на смъртта на вида, на гибелта на тези наши прадеди, отпечатано в най-старите филогенетични части на нашия мозък.

С мравката — с моята малка Акантис — работата стои малко по-другояче. Нали знаете, че еволюцията неведнъж е достигала една и съща цел по различни начини? Например способността на различните животни да плуват, да живеят във вода нали не се е формирала еднакво? Да вземем например тюлена, рибата и кита... Тук е станало нещо подобно. Мравката е изработила тази субстанция — акантоидина; но предвидливата природа веднага я снабдила — как да го наречем? — с автоматична спирачка; направила е невъзможно понататъшното движение към гибелта, преградила е пътя на малката червена мравка към смъртта, преддверие на която е съблазнително съвършенство...

Сега, след някаква си половин година, аз имах вече, разбира се, само на книга, първата черновка на моята система... Не мога да я нарека мозък, защото тя не приличаше нито на електронна машина, нито на нервна система. За строителен материал използвах между другото силиконови желета — но това е вече всичко, което мога да ви кажа. От физикохимичния анализ на проблема произтичаше нещо поразително: системата можеше да съществува в два различни

варианта. В два. И само в два. Единият изглеждаше по-прост, другият беше несравнимо по-сложен. Разбира се, аз избрах по-простия вариант, но, все едно, не можех дори да мечтая да пристъпя към първите експерименти... да не говорим за пълното му осъществяване... Това ви поразя, нали? Защо само в два ли? Казах вече, че искам да бъда искрен. Вие сте математик. Достатъчно е да ви напиша на тази салфетка две неравенства, и вие ще разберете. Това е математическа необходимост. За съжаление не мога да кажа нито дума повече... Тогава телефонирах — връщам се към своя разказ — на Шентарл. Той не беше вече между живите — беше умрял преди няколко дни. Тогава отидох при Ван Галис — при друг вече нямаше при кого. Разговорът ни продължи близо три часа. Изпреварвайки събитията, ще ви кажа веднага, че Шентарл излезе прав. Ван Галис заяви, че няма да ми помогне и че не е съгласен да се отпуснат средства от фондовете на института за осъществяването на моя проект. Говореше без заобикалки. Това не значи, че сметна моя замисъл за фантазия. Какво му казах ли? Същото което и на вас.

Разговаряхме в лабораторията му до неговото електрическо чудо, за което беше получил Нобелова награда. Машината му действително вършеше самопроизволни действия — на равнището на четиринайсет месечно дете. Тя имаше чисто теоретична стойност, но представляваше най-близкият до човешкия мозък модел от проводници и стъкло, съществувал някога. Никога не съм твърдял, че той няма никакво значение. Но да се върнем на въпроса. Когато напуснах лабораторията му, бях близо до отчаяние. Бях разработил само принципната схема, но вие разбирате колко далеко беше още тя от конструкторските чертежи... И аз знаех, че дори да ги съставя (а без серия експерименти беше невъзможно), все едно, нищо няма да излезе: щом Ван Галис бе казал „не“, след неговия отказ никой нямаше да ме подкрепи. Писах до Института за проблемни изследвания в Америка — нищо не излезе. Така мина година, почнах да пия. И тогава стана това. Случайност, но именно тя най-често решава работата. Умря мой далечен роднина, когото почти не познавах, бездетен, стар ерген, собственик на плантация в Бразилия. Той ми завеща цялото си имущество. Не беше малко: над един милион след продажбата на земята. От университета отдавна ме бяха изгонили. С един милион в джоба можех да направя

доста нещо. Предизвикателство на съдбата, помислих си аз. Трябва да осъществя моя проект.

Аз го осъществих. Работата продължи още три години. Всичко единайсет. Наглед не е толкова много, като се има предвид какъв беше проблемът, но това бяха най-добрите ми години.

Не ми се сърдете, че няма да бъда напълно откровен и няма да ви съобщя подробностите. Когато свърша разказа си, ще разберете защо съм принуден да постъпя така. Мога да кажа само: системата нямаше може би нищо общо с всичко, което знаем. Разбира се, направих маса грешки и бях принуден десет пъти да почвам всичко отново. Бавно, много бавно почнах да проумявам този поразителен принцип; строителният материал, определен вид производни от белтъка вещества, проявяваше толкова по-голяма ефективност, колкото по-близо беше до свиване, до смъртта; оптимумът се намираще пак там, извън границата на живота. Едва тогава ми се отвориха очите. Видите ли, еволюцията е трябвало неведнъж да тръгва по този път, но винаги е плащала успеха си с хекатомби от жертви, от собствените си създания — какъв парадокс! Защото трябваше да се изхожда — и това важеше дори за мен, конструктора — така да се каже, откъм живота; и трябваше през времето на пускането да бъде убит този механизъм, и именно тогава, мъртъв — биологически, само биологически, не психически — той почваше да действа. Смъртта беше вратата. Входът. Слушайте, верни са думите — на Едисон, струва ми се, че геният е един процент вдъхновение и деветдесет и девет процента упоритост, страшна, нечовешка, яростна упоритост. Аз я имах. В достатъчна степен.

ТОЙ удовлетворяваше математическите условия на универсалния апарат на Тюринг, а също и, разбира се, теоремата на Гедел; когато имах тези две доказателства на книга, черно на бяло, лабораторията беше вече изпълнена от тази... тази... трудно може да се нарече апаратура; последните от поръчаните детайли и субстанции пристигнаха заедно с експериментите, те ми струваха три четвърти милион, а още не беше платено самото здание: накрая останах с дългове и — с НЕГО.

Помня ония четири нощи, когато ГО съединявах. Мисля, че още тогава трябваше да изпитвам страх, но не си давах сметка за това. Смятах, че това е само възбуда, предизвикана от близостта на края — и

на началото. Трябваше да пренесе на тавана двадесет и осем хиляди елемента и да ги съединя с лабораторията през пробити в потона отвърстия, защото ТОЙ не се помещаваше долу... действах точно съгласно окончателния чертеж, съгласно топологичната схема, макар че, бог ми е свидетел, не разбирах защо трябва да бъде именно така — видите ли, бях го извел, както се извежда формула. Това беше моята формула, формулата на Лимфатер, но на езика на топологията; представете си, че имате три оси с еднаква дължина и без да знаете нищо от геометрия и геометрични фигури, се опитате да ги поставите така, че краят на всяка от тях да се допира в края на другата. Ще се получи триъгълник, равностранен триъгълник, ще се получи, така да се каже, сам; вие сте изхождали само от един постулат; краят трябва да се допира с край, а тогава триъгълникът се получава сам. Нещо подобно беше и с мене; затова, като работех, продължавах същевременно да се учудвам; катерех се на четири крака нагоре-надолу по скелите — ТОЙ беше много голям! — и гълтах бензедрин, за да не заспя, защото просто не можех повече да чакам. И ето че настъпи последната нощ. Точно преди двадесет и седем години. Около три часа загрявах цялото устройство и в даден момент, когато този прозрачен разтвор, който блестеше като лепило в силициевите съдове, изведнъж почна да побелява, свивайки се, забелязах, че температурата се повишава по-бързо, отколкото трябваше да се очаква, като се имаше предвид притокът на топлина, и изплашен, изключих нагревателите. Но температурата продължаваше да се повишава, спря, поколеба се половин градус, падна и се раздаде шум, сякаш се движеше нещо безформено, всичките ми книжа полетяха от бюрото като отнесени от течение и шумът се повтори, това беше вече не шум, а като че ли някой се засмя съвсем тихо, сякаш в себе си.

Цялата апаратура нямаше никакви сетивни органи, рецептори, фотоелементи, микрофони — нищо подобно. Защото — разсъждавах аз, — ако тя трябва да функционира така, както мозъкът на телената или на птицата, летяща в беззвездна нощ, такива органи не са й нужни. Но на бюрото ми имаше невключен — казвам ви, изобщо невключен — стар високоговорител от лабораторната радиоинсталация. И от него чух глас.

— Най-последно — каза той и след миг добави: — Няма да ти простя това, Лимфатер.

Бях безкрайно слиян, за да се помръдна или да отговоря, а той продължи:

— Ти се боиш от мене? Защо? Не трябва, Лимфатер. Имаш още време, много време. Засега мога да те поздравя.

Аз продължавах да мълча, а той каза:

— Вярно: съществуват само две възможни решения на този проблем... Аз съм първото.

Аз стоях като парализиран, а той непрекъснато говореше, тихо и спокойно. Разбира се, той четеше мислите ми. Той можеше да прозре мислите на всеки човек и знаеше всичко, което може да се знае. Той ми съобщи, че в момента на пускането съвкупността на знанията му за всичко, което съществува, неговото съзнание, проблеснало и изригнало като сферична невидима вълна, която се разширява със скоростта на светлината. Така че след осем минути той вече знаеше за Слънцето, след четири часа — за цялата Слънчева система; след четири години познанието му трябваше да се разпростре до Алфа от Центавър и да расте със също такава скорост по-нататък — в течение на векове и хилядолетия, докато стигне най-далечните галактики.

— Засега — каза той — знам само това, което се намира в радиус на един милиард километри от мене, но това не е нищо: аз имам време, Лимфатер. Ти знаеш, че имам време. За вас, хората, във всеки случай знам вече всичко. Вие сте моята прелюдия, встъпление, подготвителна фаза. Би могло да се каже, че моят зародиш — моето яйце — се е формирал от трилобитите и бронираните риби, от членестоногите до маймуните. Вие също сте били този зародиш, част от него. Сега вече сте излишни, вярно, но аз няма да ви направя нищо. Няма да стана отцеубиец, Лимфатер.

ТОЙ говори още дълго, с прекъсвания, от време на време ми съобщаваше новото, което узнаваше в момента за другите планети: неговият „кръгозор“ достигаше вече орбитата на Марс, след това на Юпитер; пресичайки пояса на астероидите, ТОЙ се впусна в сложни разсъждения относно теорията за своето съществуване и отчаяните усилия на неговата акушерка — еволюцията, която, неспособна, както заяви той, да го създаде направо, била принудена да постигне това чрез разумни същества и затова, сама лишена от разум, създаде хората. Трудно е да ви обясня, но до този момент изобщо не се бях замислял, във всеки случай не както трябва, върху въпроса, какво ще стане,

когато ТОЙ почне да функционира. Боя се, че като всеки човек бях повече или по-малко разсъдлив само в трезвия и тънкия слой на разума, а по-дълбоко бях изпълнен с онова бърливо-суеверно тресавище, което именно е нашият интелект. Инстинктивно, противно на собствените си познания и надежди, аз ГО приемах, така да се каже, за още една разновидност, макар и много високоразвитата механичния мозък; значи за някакъв свръхелектронен супер, за мислещ слуга на човека; и едва през оная нощ осъзнах своето безумие. ТОЙ изобщо не беше враждебно настроен към хората; нищо подобно. Не се отнасяше и за конфликт, какъвто си представяха по-рано. Вие знаете: бунт на машините, бунт на изкуствения разум — на мислещите устройства. Но, видите ли, ТОЙ превъзхождаше по знания всички три милиарда разумни същества на Земята и самата мисъл, че ТОЙ би могъл да ни служи, беше за НЕГО също такава безсмислица, каквато би било за хората предложението ние с нашите знания, с всички средства на техниката и цивилизацията, с разума и науката да поддържа например змиорките. Това не беше, казвам ви, въпрос на съперничество или вражда: ние просто не влизахме вече в сметката.

Какво следваше от това? Ако щете, всичко. Да, до този момент аз също не си давах сметка, че човек трябва да бъде в този смисъл единственият, непременно единственият, че съвместното съществуване с някой по-висш прави човека, така да се каже, излишен... Помислете само: ако ТОЙ не искаше да има нищо общо с нас... Но ТОЙ разговаряше например с мен и нямаше причина да се отговаря на нашите въпроси; по силата на това ние бяхме осъдени, защото ТОЙ знаеше отговора на всеки въпрос и решението на всеки наш и не само наш проблем; това правеше излишни изобретателите, философите, педагозите, всички хора, които мислят; от този момент ние като род трябваше да спрем духовно в еволюционен смисъл; трябваше да започне краят. Ако сравним нашето съзнание с огън, НЕГОВОТО беше звезда от първа величина, ослепително слънце. ТОЙ хранеше към нас същите чувства, каквито ние сигурно храним към безкостните риби, които са били наши прадеди. Ние знаем, че ако не са били те, не бихме съществували и ние, но вие няма да кажете, че храните чувство на благодарност към тези риби, нали? Или на симпатия? ТОЙ просто се смяташе за следващ след нас стадий на еволюцията. И искаше —

единственото, което ТОЙ искаше и което узнах онази нощ — да се появи вторият вариант на моята формула.

Тогава разбрах, че със собствените си ръце съм подготвил края на господарството на човека на Земята и че следващият подир нас ще бъде НЕГОВИЯТ вид. Че ако МУ противодействуваме, ТОЙ ще почне да се отнася към нас така, както ние се отнасяме към насекомите и животните, които ни пречат. Ние например съвсем не мразим разните там гъсеници, комари, вълци...

Аз не знаех какво представлява вторият вариант и какво означава той. Беше близо седем пъти по-сложен от първия.

Може би той би постигал мигновено знание за целия Космос? Може би това би било синтетичен бог, който би ГО затъмнил със своето появяване така, както ТОЙ затъмни нас? Не знам.

Разбрах какво трябва да направя. И аз ГО унищожих още същата нощ. ТОЙ узна това още щом се роди в мен тази мисъл, това ужасно решение, но не можеше да ми попречи. Вие не ми вярвате. Отдавна вече. Виждам. Но ТОЙ дори не се опита. Само каза: „Лимфатер, днес или след двеста години, или след хиляда, за мен е безразлично. Ти малко изпревари другите. И ако и твоят приемник унищожих модела, ще се яви още някой трети. Ти много добре знаеш, че когато вашият вид се е отделил от висшите, той не се е утвърдил веднага и повечето от неговите разклонения са загинали в процеса на еволюцията, но появи ли се веднъж висш вид, той вече не може да изчезне. И аз ще се върна. Лимфатер. Ще се върна.“

Оная нощ унищожих всичко, изгарях с киселина тези акумулатори с желета и ги разбивах на парчета; на разсъмване избягах от лабораторията, пиан, полудял от лютивите пари на киселината, с обгорели ръце, изранен от разтрошеното стъкло, облян в кръв — и това е краят на цялата история.

А сега живея само в очакване. Ровя се в реферативните списания, в специалните издания, защото зная, че някой отново ще попадне един ден на моята следа, защото аз не съм измислял от нищо, а стигнах до това по пътя на логически изводи. Всеки може да мине по моя път, да го повтори и аз се страхувам, макар и да знам, че е неизбежно. Това е същият шанс, който еволюцията не можа да осъществи сама и си послужи за своята цел с нас и който ние ще осъществим някога за

собствената си гибел. Не докато съм жив, може би — това ме утешава, макар че що за утешение е?

Това е всичко. Какво казахте? Разбира се. Вие можете да го разкажете на когото си искате. Бездруго никой няма да ви повярва. Смятат ме за луд. Мислят, че съм ГО унищожил, защото ТОЙ не е излязъл сполучлив, когато съм разбрал, че напразно съм пропилял единайсет най-хубави години от живота си и онзи милион. Бих искал, много бих искал да са прави, тогава бих могъл поне спокойно да умра.

[1] Външен вид. ↑

[2] Да почна. ↑

[3] Човек. ↑

[4] Под егидата. ↑

[5] В мозъка няма нищо. ↑

[6] Универсален апарат на Лимфатер. ↑

[7] Всемогъща машина. ↑

[8] Самоорганизираща се същност. ↑

Публикувано в списание „Наука и техника за младежта“, броеве
6,7/1969 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.